YUQORI SINF O‘QUVCHILARIDA XORIJIY TILNI O‘RGANISH JARAYONIDA EMOTSIONAL QIYINCHILIKLARNI BELGILOVCHI INDIVIDUAL-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLAR

Omonova Sevara Ma’mirjonovna
Qo‘qon davlat universiteti “Psixologiya” kafedrasi v.b dotsenti (PhD)
sevaraomonova12@gmail.com
Komilova Maftunaxon Erkinjon qizi
Qo‘qon davlat universiteti magistranti
kamilovamaftuna78@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada yuqori sinf o‘quvchilarida xorijiy tilni o‘rganish jarayonida yuzaga keladigan emotsional qiyinchiliklar va ularni belgilovchi individual-psixologik omillar nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Temperament, xarakter, o‘z-o‘zini baholash va emotsional barqarorlikning til xavotiri, motivatsiya hamda o‘quv faoliyati samaradorligiga ta’siri yoritiladi. Ushbu xususiyatlar til xavotirining yagona sababi emas, balki vaziyat bilan o‘zaro ta’sirlashuvchi omillar sifatida ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: xorijiy til, emotsional qiyinchiliklar, til xavotiri, temperament, xarakter, o‘z-o‘zini baholash, emotsional barqarorlik, yuqori sinf o‘quvchilari, motivatsiya, individual yondashuv.

Abstract: This article examines the individual psychological characteristics (temperament, character, self-esteem and emotional stability) that determine the emotional difficulties experienced by high school students when learning a foreign language. The influence of these characteristics on foreign language anxiety, motivation and academic performance is analysed theoretically, and they are treated not as sole causes of anxiety but as factors interacting with the learning situation.

Keywords: foreign language learning, emotional difficulties, foreign language anxiety, temperament, character, self-esteem, emotional stability, high school students, motivation, individual approach.

Bugungi globallashuv sharoitida xorijiy tillarni bilish yoshlarning ta’lim olishi, kasb tanlashi va jamiyatda faol ishtirok etishining muhim sharti bo‘lib qolmoqda. O‘zbekistonda xorijiy tillarni o‘qitish sifatini oshirishga katta e’tibor qaratilayotganiga qaramay, ko‘plab o‘quvchilar til o‘rganish jarayonida qo‘rquv, xavotir, uyat, o‘ziga ishonchsizlik va qiziqishning susayishi kabi emotsional to‘siqlarga duch kelmoqda.

Til o‘rganish faqat kognitiv jarayonlar (xotira, diqqat va tafakkur) bilan chegaralanmaydi. U shaxsning emotsional jabhalari, his-tuyg‘ulari, o‘zini qanday baholashi va stressga qanday javob berishi bilan uzviy bog‘liq. O‘smirlik va ilk o‘spirinlik davrining o‘ziga xos xususiyatlari tufayli bu masala yuqori sinf

o‘quvchilari uchun ayniqsa dolzarb: bu yoshda o‘z-o‘zini anglash, tengdoshlar fikriga sezgirlik va kelajak haqidagi qaror qabul qilish bosimi kuchayadi. Shu sababli chet tilida og‘zaki javob berish, xato qilish ehtimoli yoki imtihon vaziyati ular uchun jiddiy emotsional yuklamaga aylanadi.

Chet tilini o‘rganishdagi emotsional qiyinchiliklar orasida eng ko‘p o‘rganilgani til xavotiri (foreign language anxiety) hisoblanadi. E. Xorvits (E. Horwitz) va hamkasblari uni xorijiy til darslari bilan bog‘liq o‘ziga xos o‘z-o‘zini anglash, e’tiqod, his-tuyg‘ular va xulq-atvor majmui sifatida ta’riflab, uning uch ko‘rinishini ajratgan: muloqotdan qo‘rqish, test xavotiri va salbiy baholanishdan qo‘rqish[1].

Muhimi shundaki, bir xil o‘quv sharoitida turli o‘quvchilar emotsional jihatdan turlicha javob beradi. Bu farqlar tashqi omillar bilan birga individual-psixologik xususiyatlarga ham asoslanadi. Shuningdek, til o‘rganishda xavotir bilan bir qatorda zavq va qiziqish kabi ijobiy his-tuyg‘ular ham muhim rol o‘ynaydi, ularning nisbati esa o‘quvchi shaxsiga bog‘liq[2]. Maqolaning maqsadi – yuqori sinf o‘quvchilarida xorijiy tilni o‘rganishdagi emotsional qiyinchiliklarni belgilovchi temperament, xarakter, o‘z-o‘zini baholash va emotsional barqarorlikning nazariy asoslarini hamda ularning o‘zaro bog‘liqligini tahlil qilishdir.

Temperament – psixik faoliyatning dinamik tomonlarini, jumladan reaksiyalarning tezligi, kuchi va emotsional intensivligini belgilovchi tug‘ma-biologik asosdir. Uni o‘rganishda I.P. Pavlovning oliy nerv faoliyati tiplari haqidagi ta’limoti, B.M. Teplovning nerv sistemasi xususiyatlari bo‘yicha tadqiqotlari[3] hamda G. Aysenkning ekstraversiya–introversiya va nevrotizm o‘lchamlari[4] asosiy nazariy yo‘nalishlarni tashkil etadi. An’anaviy tipologiyada xolerik, sangvinik, melanxolik va flegmatik tiplar ajratiladi.

Biroq temperament tipini til xavotirining bevosita yoki muqarrar sababi deb ko‘rsatish ilmiy jihatdan haddan tashqari soddalashtirish bo‘ladi. Muloqotga tez kirishadigan o‘quvchi og‘zaki mashqlarda faol bo‘lishi mumkin, ammo bu uning barcha baholash vaziyatlarida xavotir sezmasligini anglatmaydi. Xuddi shuningdek, vazminroq o‘quvchining sekinroq javob berishi past til kompetensiyasini bildirmaydi.

Xarakter – shaxsning faoliyat va muloqotda barqaror namoyon bo‘luvchi, xulq-atvor uslubini belgilovchi psixologik xususiyatlari yig‘indisidir[5]. Temperamentdan farqli o‘laroq, u tarbiya va faoliyat jarayonida shakllanadi, shu sababli pedagogik ta’sirga ko‘proq berilgan. Xarakterga oid xulqiy tendensiyalarni muhokama qilganda ham qat’iy tipologik hukmlardan qochish lozim. Tortinchoqlik, xatoga yuqori sezgirlik, perfeksionistik talablar yoki qat’iyatlilik ayrim vaziyatlarda muhim bo‘lishi mumkin, lekin ularning ta’siri topshiriq turi, o‘qituvchi munosabati

[1] Horwitz, E. K., Horwitz, M. B., & Cope, J. (1986). Foreign language classroom anxiety. The Modern Language Journal, 70(2), 125–132.
[2] Dewaele, J.-M., & MacIntyre, P. D. (2014). The two faces of Janus? Anxiety and enjoyment in the foreign language classroom. Studies in Second Language Learning and Teaching, 4(2), 237–274.
[3] Теплов Б. М. (1961). Проблемы индивидуальных различий. Москва: АПН РСФСР.
[4] Eysenck, H. J. (1967). The biological basis of personality. Springfield: Thomas.
[5] G‘oziev, E. G‘. (2002). Umumiy psixologiya. Toshkent: O‘qituvchi.

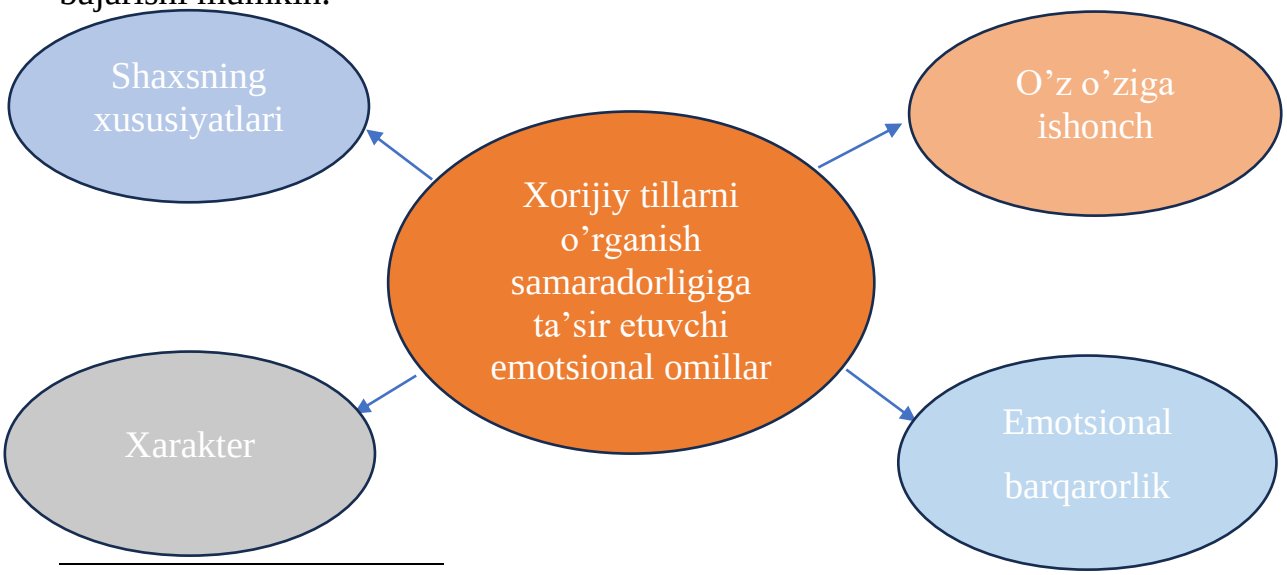
va tengdoshlar muhitiga qarab o‘zgaradi. Shu bois bu xususiyatlar yagona sabab emas, balki vaziyat bilan o‘zaro ta’sirlashuvchi omillar sifatida qaraladi.

O‘z-o‘zini baholash shaxsning o‘ziga va o‘z sifatlariga bergan umumiy bahosini anglatadi; o‘ziga samaradorlik hissi (self-efficacy) esa muayyan vazifani bajarishga qodirligiga bo‘lgan ishonchni ifodalaydi. Bu tushunchalar bir-biriga yaqin bo‘lsa-da, aynan bir xil emas. A. Bandura ta’kidlaganidek, muayyan vazifani uddalashga ishonch maqsad qo‘yish, harakatni davom ettirish va qiyinchilikka munosabatga ta’sir ko‘rsatadi[6].

Xorijiy til darsida o‘z imkoniyatlariga ishonchi past bo‘lgan o‘quvchi xato qilishni qobiliyatsizlik belgisi deb talqin qilishi va og‘zaki faollikdan qochishi mumkin. Bunday qochish mashq qilish imkoniyatlarini kamaytiradi, bu esa ishonchsizlikni yanada kuchaytirishi ehtimolini oshiradi. Shu bilan birga, o‘z-o‘zini baholashni oddiygina past, o‘rta va yuqori toifalarga ajratib, barcha o‘quvchilarning xulqini oldindan belgilaydi deb hisoblab bo‘lmaydi. R. Pekrunning nazorat–qiymat nazariyasiga ko‘ra, o‘quvchi topshiriqni muhim deb bilib, lekin natijaga ta’sir ko‘rsata olishiga shubha qilsa, xavotir kuchayadi[7].

Emotsional barqarorlik stressli vaziyatlarda hissiy muvozanatni tiklash va faoliyatni davom ettirish qobiliyati bilan bog‘liq. Uni emotsiyalarni umuman his qilmaslik bilan tenglashtirmaslik kerak: xavotirni boshdan kechirgan o‘quvchi ham uni boshqarib, vazifani bajarishi mumkin. Til xavotiri kognitiv resurslarni egallab, e’tiborni vazifaning o‘zidan xavotirli fikrlarga burishi mumkin[8]. Shu sababli og‘zaki javob, nazorat ishi yoki imtihon kabi vaziyatlarda emotsional barqarorligi pastroq o‘quvchilar bilgan narsasini ham eslashda qiynalishi mumkin.

Demak, temperament, xarakter, o‘z-o‘zini baholash va emotsional barqarorlik alohida emas, balki o‘zaro bog‘liq holda ta’sir qiladi. Masalan, yuqori sezgirlik past o‘ziga ishonch bilan birga kelganda xavotirga moyillik ortishi mumkin, adekvat o‘z-o‘zini baholash va emotsional boshqaruv ko‘nikmalari esa himoya omili vazifasini bajarishi mumkin.

[6] Bandura, A. (1997). Self-efficacy: The exercise of control. New York: Freeman.
[7] Pekrun, R. (2006). The control-value theory of achievement emotions: Assumptions, corollaries, and implications for educational research and practice. Educational Psychology Review, 18(4), 315–341.
[8] MacIntyre, P. D., & Gardner, R. C. (1994). The subtle effects of language anxiety on cognitive processing in the second language. Language Learning, 44(2), 283–305.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, xorijiy tilni o‘rganishdagi emotsional qiyinchiliklar bitta shaxsiy xususiyat bilan izohlanadigan hodisa emas. Til xavotiri individual moyilliklar, vaziyatni baholash, o‘quvchining o‘z imkoniyatlariga ishonchi va sinfning ijtimoiy-psixologik muhiti o‘zaro ta’sir qiladigan jarayon sifatida ko‘rib chiqilishi lozim. Temperament va xarakterga oid tendensiyalar o‘quvchining reaksiyalariga ta’sir qilishi mumkin, emotsional barqarorlik esa stress sharoitida faoliyat samaradorligini saqlashda muhim rol o‘ynaydi, biroq ular xavotirning muqarrar sababchisi emas. O‘z-o‘zini baholash bilan muayyan vazifani uddalashga ishonchni farqlash ham nazariy, ham amaliy jihatdan muhimdir. Kelgusi tadqiqotlarda ushbu bog‘liqliklarni so‘rovnomalar va matematik-statistik tahlil yordamida tekshirish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Horwitz, E. K., Horwitz, M. B., & Cope, J. (1986). Foreign language classroom anxiety. The Modern Language Journal, 70(2), 125–132.

2. Dewaele, J.-M., & MacIntyre, P. D. (2014). The two faces of Janus? Anxiety and enjoyment in the foreign language classroom. Studies in Second Language Learning and Teaching, 4(2), 237–274.

3. Теплов Б. М. (1961). Проблемы индивидуальных различий. Москва: АПН РСФСР.

4. Eysenck, H. J. (1967). The biological basis of personality. Springfield: Thomas.

5. G‘oziev, E. G‘. (2002). Umumiy psixologiya. Toshkent: O‘qituvchi.

6. Bandura, A. (1997). Self-efficacy: The exercise of control. New York: Freeman.

7. Pekrun, R. (2006). The control-value theory of achievement emotions: Assumptions, corollaries, and implications for educational research and practice. Educational Psychology Review, 18(4), 315–341.

8. MacIntyre, P. D., & Gardner, R. C. (1994). The subtle effects of language anxiety on cognitive processing in the second language. Language Learning, 44(2), 283–305